

a sexualis pathologia némely különös eseteiről, melyeknek tárgyait a sexualis aberratiók néhány ismertebb typusa szolgáltatja; így egy 15 éves bostoni «gyermekkinzó» (boy-torturer), úgyszintén egy bostoni sekrestyés, kit «fejbeverő»-nek (brainer) nevez a czikk, s végül a titokteljes hírre vergődött londoni «hasfelmetsző» Jack.

—r—n.

* * *

Revue philosophique de la France et de l'étrangère, dirigée par Th. Ribot. Dix-huitième année Nr. 1. Janvier 1893.

Marillier folytatja az amerikai jeles psychologus, William James nyomozásainak ismertetését: «La Psychologie de William James» czím alatt. Ha a megismerésnek tárgyait képező dolgok, ha a gondolkodásunkat képező eszmeáramok sorozatának minden egyes láncszeme egyforma fontossággal bírna előttünk, úgy nem gondolkoznánk. Gondolkozni annyi, mint felfogni, kiemelni, kiválasztani valamit; de hogy ekkép gondolkodásunknak határozott tárgyat adhassunk, úgy kell berendezkedve lennünk, hogy értelmi életünk minden pillanatában bizonyos érzetek vagy képek uralkodhassanak a többiek felett, egyedül foglalhassák el öntudatunkat, egyszóval képeseknek kell lennünk a figyelmezésre. A lelki tünemények vizsgálatánál mindig szem előtt kell tartanunk, hogy tapasztalatunk csak oly esetekből áll, melyeket megfigyeltünk, s figyelmezni csak azokra szoktunk, a melyek egy vagy más szempontból érdekelnek. Hogy egy kép szabatosan előnkbe tűnhessék, erre nézve szükség, hogy az némileg elszigetelve álljon más benyomásoktól.

A figyelemnek ez a nevezetes kérdése újabb időben a lélektan egyik alapvető kérdésévé emelkedett. Főleg két elmélet bontakozott ki az idevágó kutatásokból: az egyik, melyet Ribot állított fel «Psychologie de l'attention» czímű munkájában, a hatók elméletének nevezhető; a másik, melyet épp a jelen czikk írója, Marillier fejtett ki bővebben, s melyhez James is csatlakozni látszik, a figyelmet a képzetek közti *mennyiségi* különbözet eredményeként fogja fel. De James két pontban mégis eltér e magyarázattól. A mint ő a gondolatot érti, nála nem lehet szó a képzetek összeütközéséről, csupán az egyszerű tudat tárgya külön-

bőző részeinek különbségeiről. Másrésztől ő a mennyiségi fogalmat is az érdekek fogalmával helyettesíti. Marillier nem tartja szerencsésnek ezt a helyettesítést, mert — úgymond — vannak benyomások, melyek a nélkül, hogy érdekesek volnának reánk nézve, figyelmünket éppen intensivitásuknál vagy tartósságuknál fogva költik fel.

Azonkívül mint Ribot, James is külön helyet szentel a spontán vagy származékos figyelem mellett az önkéntes figyelemnek is. Ez szerinte abban az iparkodásban áll, hogy lelkünket egy tárgyra irányozzuk, mely magában véve nem kelti föl érdeklődésünket. Valamely munka pl. határozottan untathat és mégis leköti összes figyelmünket, ha annak sikerétől függ például egy vizsga eredménye, vagy valami kitüntetés, a melyre súlyt fektetünk. De James szerint is, akár önkéntes, akár önkéntelen a figyelem, azt megkívánja, hogy a figyelem tárgya gyorsan változzék. Egy monoton hang kis idő múlva megszűnik hallszani.

Figyelmezni annyi, mint a lélek bizonyos állapotában leledzeni, mely homlokegyenest ellenkezik a lélek egy másik állapottával: a szórakozottsággal. Mikor figyelmezzünk, egészen másképp reagálunk, mint mikor szórakoztattak vagyunk. A figyelem legfőbb eredménye, hogy felfogni enged. Az a tárgy, a mely figyelmünket felhívta, mindazoktól elkülönül, a melyek abban a pillanatban tudatunkat betölthetnék, és felfogni lényegben annyi, mint meghatározni, körülírni a gondolat tárgyát. «Ha ugyanegy öntudatbeli állapot több dolgot fog át egyszerre, akkor szükségképen több fogalom hordozója lesz. Akkor úgyszólván többszörös fogalmi működés áll elő, a melyet összetett fogalmi állapotnak lehet nevezni». De bármi legyen az, a mit felfogunk, azt fogjuk fel és nem mást; több más is lehet vele egy időben, de egy sincs annak helyén. Minden fogalmunk örökre az marad, a mi, és nem változhatik át más fogalommá. Eldobhatunk egy régi fogalmat és új fogalom képződhetik bennünk, de sohasem lehet azt mondani, hogy a régi fogalom új fogalommá lett. «A papírt, mely imént fehér volt, bekormoztam, de azért a fehérről való fogalmam nem változott át a feketéről való fogalommá. Sőt ellenkezőleg, megmaradt az objectív feketeség mellett, és éppen azért ismerhetem föl a papír feketére változását. Ha nem maradt volna meg, akkor csak a feketeség fogalmával bírnék és semmi többel.»

Látjuk tehát, hogy a fogalom, James meghatározása szerint, a dolgok bizonyos szemlélete, melynek választására értelmünk valamely adott pillanatban rákényszerít a többinek kizárásával. De ez a functio — teszi hozzá James — csak oly lénynél érthető, melynek megszabott céljai, határozott tervei vannak; tehát e functio valóságos teleologikus functio.

Attérve már az együttes észrevételek különbségeinek tanulmányozására, azaz az elemzés és elvonás teoriáira: az egész kérdés azon sarkal, hogy az öntudatra gyakorolt benyomás mindaddig elemezhetetlen marad, a meddig alkatelemei nem külön észrevételnek voltak tárgyai, vagy legalább is nem különböző összetételekben foglaltattak. Ha minden hideg tárgy nedves és minden nedves tárgy hideg volna, akkor nem bírnánk a hidegről és a nedvességről különböző fogalmakkal.

A hasonlóság felfogása szorosan összefügg a különbözőség felfogásával. Csak azok között a tárgyak között vehetünk észre különbségeket, melyek egymással bizonyos analogiát is mutatnak. A különböztetés elmélete igen fontos helyet foglal el James rendszerében, mert a lelki életről való egész felfogását voltaképp a kiválasztási elv egy sajátos formája dominálja. Megkülönböztetni az alkotó elemeket valamely complexumban, annyi, mint megrostálni, kiválasztani azokat, s ezt a választást mindig gyakorlati vagy kedélyi okok döntenek el. De azért az amerikai psycholog elméletei sohasem esnek bele abba a mechanikus formába, melyet a cartesianus psychologia s az angol tapasztalati iskolák iránya annyira hajhász. James inkább a leibnitzi kiinduló pontokra mutat hajlandóságot visszatérni, habár nem mondja is azt.

A képzettársítás tanánál megjegyzi James, hogy tulajdonképpen nem is képzetek vagy eszmék, hanem tárgyak társításáról kellene szólni. Eszmetársításról beszélni, annyit tesz, mint föltételezni, hogy az eszmék változatlanul maradnak meg a lélekben, mint szilárd szirtfokok a gondolkozás kavargó örvénye közepe. Már pedig az öntudat minden állapota, ha egyszer más által helyettesítetik, örökre eltűnik, csakis azok az agyváltozások maradnak meg, melyeknek a jövőben az előbbiekhöz hasonló psychikai tünetek fognak majd megfelelni.

Miben áll most a különbség az okoskodás és a társítások különböző processusai közt? Abban, hogy az okoskodás ugyan szintén végződhet concret képekben, de nincs közvetlenül föl-

tételezve más concret képzettől; és nem is csupán reproductiv, mint azok, hanem a szó teljes értelmében productiv. «Az okoskodás theoriája — mondja Marillier — talán a legtökéletesebb része W. James fejtegetéseinek és legjobban kiállja a kritikát».

A mi az emlékezetéről szóló tant illeti, az csirájában már benne foglaltatik az időről való észrevételünkben. Emlékezni tulajdonkép annyi, mint egy elmúlt tényt gondolni és azt mint multat gondolni. Meg kell különböztetni azonban a szorosán vett emlékezetet, azaz egy tudatunkból már kiesett eseménynek tudatunkban való újbóli feltünését az elsődleges (Exner) vagy elemi (Richet) emlékezettől, azaz a mult időnek azon fölöttébb korlátolt része tudatától, mely a jelenlegi érzettel közvetlen érintkezésben van. Az emlékezet jellemző tulajdona az újra fölismerés; ámde világos, hogy ahhoz, hogy valamit újra fölismerjünk, szükséges, hogy azt már ismertük és elfeledtük légyen. De csupán azon elemek, melyek ez az elemi emlékezet fölkapott és magához ragadott, képezendik ezentúl gondolatunknak részét, azon belső állapotok, melyek rögtön feledésbe mennek, mihelyt nem érezzük őket többé jelenvalóknak, lelkünkben tényleg kitörlődnek. Hogy egy tudat tovább éljen emlékezetünkben, annak első föltétele, hogy bizonyos időn át tartott légyen; csak oly eseményről bírnunk tudatlommal, mely túlhaladja a jelen pillanatot. De valamely tényre emlékezni nem annyi csak, hogy azt visszakeltezzük a multban, különben azt lehetne mondani, hogy az is emlékezet, ha először halljuk, hogy 1453-ban Konstantinápolyt bevették a törökök. Az eseménynek azzal a «bensőséggel», azzal a «melegséggel» kell bírnia, mely a saját magunkénak tartott benyomásokat jellemzi, és kell, hogy ugyanolyan tulajdonokkal bíró más tudalmi állapotokkal függjön össze.

A következő, «La croyance metaphysique» című czikkben *Gourd* azt a kérdést veti föl, hogy miként jó létre a metaphysikai hit? Válasza nagyjában az, hogy a tiszta logika körén kívül, a szabadakarat közbejöttében kell keresni a metaphysikai hit titkát. Igaz ugyan, hogy a hitélet, s az ítélet szorosan theoretikus functio, de azért az akarat részben ura marad azon viszonyoknak is, melyek az intellectualis élet körébe esnek.

Hitünk tárgyát csaknem minden részében magunk vagyunk kénytelenek megalkotni mint a vagy útnutatás nélkül, s ez a tárgy mindig az ismeretlen, a megfoghatatlan, az elképzelhetetlen.

E nehézségek legyőzésére nem elegendők az elmélet vagy erkölcsiség köréből vett érvek, melyekből például sokan a halhatatlanságra következtetnek; kell, hogy az akarat is közbelépjen.

Ha azonban a metaphysikai hit az akaratszabadság és függetlenség elvének befolyása alatt keletkezik, úgy éppen ezáltal nyer alapot a valóságban is: ebből vezeti le létokát is. Mert mihelyt ez a tünemények rendjének részét képezi, minő joggal zárhatnók ki és mondhatnók semminek az általa parancsolt hiedelmeket? A metaphysikai hit tehát igazolását egyfelől akaratkörünk függetlensége s másfelől az ismeretlen realitás közötti viszonyból meríti. Az akarat érdekelve van az ultra-phaenomenalis világ lehetőségeiben, tehát azokat igazaknak veheti, mert habár az értelem körén kívül esnek is, de összhangzatban állnak a valóság egy másik elemével.

Couturat: «La beauté plastique». Neville-el szemben realidealis alapon kísérti meg construálni a képzőművészetek aesthetikáját. Neville szerint ugyanis: «az embernek kétféle képzeleti vannak; egyfelől tárgyakról és materialis tünetekről, másfelől állapotokról és szellemi folyamatokról. Mindkét nemű képzeteknek aesthetikai fontosságuk van». Ebben mond ellent *Couturat*, midőn azt hangsúlyozza, hogy sem a tapasztalat tárgyát képező anyagi világ, sem a tudalom állapotai nem nevezhetők szépnek, hanem a szép az öntudatnak az anyagi tüneményekben való megvalósulása, megnyilatkozása.

Érzékelhető szép nincs, azaz az érzéklés, mint olyan, nem nevezhető szépnek. Egy szín vagy hang, önmagában véve, lehet kellemes vagy kellemetlen, éppúgy, mint valamely tapintás, íz vagy szag; de szépnek a látás vagy hallás tárgyait épp oly kevésbé szabad nevezni, mint más érzékek tárgyait. Neville ugyan az érzékelhető szép példái gyanánt idézi többek közt az arabeszket, a draperiát, a melodiát; de nyilvánvaló, hogy e látszólag egyszerű tárgyaknak szépművészeti elemei összetételökben keresendők, azaz alkatrészeik egymásmellé helyeztségében, vagy egymást követő rendjében. Tehát egy formai elemet tartalmaznak, mely túlhaladja a merő érzéklést. Nem elég a tárgyakat érzékeinkkel felfognunk; értenünk kell elrendezésüket, sorrendjüket és elhelyezésüket. Nevezetesen egy draperiánál a képzelet kitölti a redők által befödött részeket s helyreállítja a szövet folytonosságát a megtört részek egymásmellettiségében.

De erkölcsös szép sincs, legalább a szép kifejezés aesthetikai értelmében. És itt rövideden kiküszöböli Couturat az aesthetika terminológiájából a *fenséges* fogalmát, a mint azt Kant óta annyiszor zavarták össze a szép eszméjével, egészen helytelenül.

Vizsgálva a plastikai szépet, annak kifejezési eszközei közül Couturat elveti a *nyelvet*, mert a szavak nem tekinthetők oly kifejezéseknek, mint a tagjáték, a testtartás vagy a physiognomia. A nyelv, legalább ma még, merőben conventionalis jelbeszéd, éppúgy, mint az írás, az eszmék kifejezésének önkényes és mesterséges eszköze. A nyelv és az írás csak *jelentik* az eszméket, holott a természetes jelek *ki is fejezik* a lélek állapotait. A beszédnél a szöveg csupán *jelentésszerű*; a mi benne kifejező is, az a hangsúly, a rhythmus, hangszín (timbre) és a modulatio.

Éppen ezért azonban a művészi kifejezés eszközeiről sem szabad vizont azt mondanunk, hogy azok valamit egyenesen jelentenek, hanem csak hogy bizonyos érzéseket felköltenek. A zene például nem az emóciók természetes kifejezése; a jelek, melyeket használ, bár nem conventionalisok, de mesterségesek és csináltak. Egy melodia lehet bánatos kifejezéstű, de az emberi búbanat nem fejezi ki magát melodiával. A zene tehát oly hangvilágot teremt, melynek semmi köze a valóság világával, s ha némelykor a természet hangjait utánozza is, ezt csak kivételesen teszi.

Visszatérve a képzőművészetekre, Couturat álláspontja tehát az, hogy a plastikai szép lényegesen kifejező kell hogy legyen. Egy redőzetben pl., mint fönnebb láttuk, a rend és az egység képezik a kifejezett momentumot, s az a benső értelem, melynek kifejezése. Egy székre dobott köpeny megőríz valamit annak a kedélye kinyomatából, ki azt odadobta, a szerint, hogy azon pillanatban nyugodt vagy felindult, gondos vagy szórakozott volt-e? Lélekállapota úgyiszólván belenyomódott a szövetbe s annak elhelyezést, értelmet, jelentést, kölesőnzött.

Semmi sem árulja el ezt jobban, mint Leonardo da Vincinek a párisi Louvre-ban levő két redőzet-tanulmánya, mely, mindkettő rendkívül finom és gondos kivitelben, pendant-ot képez. Az egyik fényes és kemény szövet s egy arczczal ülő alak lábait borítja. Merev, de törésnélküli, tömött, de nehézkesség nélküli redőket vet, fénylő relieffel. A másik könnyű és lágy szövet, mely finom és puha redőkkel tapad egy nő lábaira, engedelmesen simul

hullámozó hajlásaihoz, s enyhe világítás árad discretül a gyöngéd körvonalakra. Soha Leonardo nem rajzolt kellemesebb formákat, azt a titokzatos bájt lehelte ebbe a szövetbe, melynek csak ő bírta titkát. S valóban ez a tanulmány lön magva annak az égszínkék draperiának, mely da Vinci Szent Annáján látszik, a mint az anyai szeretet mennyei felvillanásával hajol a szent gyermek fölé. Nem igaz-e, hogy e bámulatatos drapériák, szövetükben és elrendezésükben, valóban azt az alakot jellemzik, mely őket megeleveníti?

Kitűnik ezekből, hogy a «kifejező szépség» szólásmód kétszeresen hibás, mert először is föltételezni engedi, mintha «nem kifejező szép» is léteznék; másodsor, mert olyasmit hagy sejtetni, mintha minden kifejezés szép lenne. Azon iskola hagyományára ez, mely a Winkelman és Lessing idejében uralkodott az elméken, s mely a hanyatló classicismus antik remekei, egy Niobe vagy Laocoon hamis értelmezéséből kiindulva, azt a benyomást nyerte, mintha a szép kiváltképen valami sajátos kifejezésben állana, vagy az ihlet és szenvedély különös momentumaiiban gyökereznek.

Egy tárgy szépsége nem azokban az érzelmekben keresendő, melyeket felkölt, sem nem azokban az eszmékben, melyeket tolmácsol, hanem tulajdonképeni értelemben vett kifejezésében. Neville, minekutána a nyelvet is a gondolat kifejezési módjai közé sorozta, kizárja azok közül a physiognomiát és az emberi organismust. Couturat ellenben bebizonyítja, hogy az organismus éppoly kifejező, mint akár a taglejtések, akár az arczjátékok. Könnyű meggyőződni arról, hogy minden testmozgásnak az abban közreműködő szervek bizonyos sajátos alakulása vagy elváltozása felel meg. A hellének, kik oly nagy tökélyre vitték a testedzést, jól meg tudták különböztetni a versenylutót a birkozótól, a diskuszvetőt a pugilistától, s a megkülönböztetést ki tudták fejezni szobraikban. Minden emotio nyomot hagy a lélekben, s ez a nyom nemcsak letörülhetlenné és organikusává válik, de nemzedékről nemzedékre át is öröklődik. I. Jakab ösztönszerű ellenszenve a törökkel szemben, attól a rémülettől keltezhető, melyet teherben levő anyja érezett Rizzio gyilkosainak láttára.

Viszont az is kétségtelen, hogy a lelki tudatok önkéntes vagy önkéntelen mozdulatokban jelenülnek meg, s e reakciók közvetlen módon fejezik ki az érzelmeket és indulatokat. Ha egy

reactio sürüvé és szokásossá válik, megfelelő kinyomatot ölt a physiognomián s állandóan vési be magát az emberi arczra. Olyan ember, a ki sokat nevet, mindig mosolygó arczú marad, míg az, a ki sokat szenvedett, szomorú és levert arczkifejezést nyer, éppúgy, a hogy a töprengés is bizonyos typikus vonásokban öröktül meg az arczon. Bizonyos foglalkozások és hivatások apró jellemzetességei rögtön felismerhetőkké válnak; így könnyű a katonaviselt embert megkülönböztetni a burokratától. Az ember egész erkölcsi jelleme ráüti bélyegét organismusára. Mi több, testtartásunk és physiognomiánk gyakran öntudatlanul is azokat másolja, kik környezetünkben vannak. A szónok és színész attitude-je, taglejtései telvék impulsusokkal, melyek minket is azok ösztönszerű utánzására ragadnak. Ez a tömegek psychológiájának a törvénye: a *sympathia*.

Áll ez megfordítva is: minden physiologikus állapot az öntudatban azt a psychologiai mozzanatot ébresztheti fel, a melynek az természetes kifolyása és kifejezése. A hypnotismus terén tett kísérletek ezt meggyőzőleg kimutatták. Ha egy kataleptikus egyénnek kezeit összekulcsolják, imádkozni kezd; ha ökleit összeszorítják, harag és verekedő kedv támad benne.

Szóval a lelki állapotok és az élettani tünetények közötti ezen automatikus összefüggés kifejezése az, a miben Couturat az aesthetikai szép elvét keresi. Ez a kifejezés pedig spontán és ösztönszerű; nem azon subjectiv érzésekben áll az aesthetikai érdek, melyeket az *inductio* belemagyaráz az organismusok formáiba. A sas repülésében nem az a fenséges, hogy azt a gondolat a szabadság és az erő érzeteire viszi át. A részvételnél nem abban áll az erkölcsi gondolat, hogy egy nyomorult láttára felkiáltunk: «íme egy ember, a ki szenved!» hanem hogy magunk szenvedjük az ő nyomorát. Így az aesthetikai elragadtatásban is nem az a reflexio adja meg a philosophiai elemet, hogy: «íme, mily boldog ez az ember!» vagy «milyen érzés lehet ezeknek, tudni azt, hogy egy kézmozdulatukkal minden akadályt elháríthatnak maguk elől!» — hanem hogy saját magunkban érezzük mi is ezt a boldogságot.

—r—n.

* * *

A «*Revue Philosophique*» februári füzetét *Paul Janet* nyitja meg a philosophia egységéről («*L'unité de la philosophie*») értekezve. Előrebocsátja, hogy tudvalevőleg két kérdés van, mely nem tartozik a positiv tudományok körébe; az öntudat ténye, illetve a léleknek önmaga által való ismerete, és a legmagasabb általánosság eszméje, azaz a végokok és végcélok ismerete, tehát a pszichológiai és metaphysikai tudományok. De itt fölmerül az a kérdés, hogy vajjon a két tudományág egybefogható-e egy tudományban, a melyet philosophiának lehessen nevezni? A bölcselkedés kettős iránya a megjelölt két eszme körben *autopsis*-nak és *synopsis*-nak volna nevezhető *Paul Janet* terminológiája szerint, mert egyfelől a reflexio, az önmagába mélyedő eszmelkedés, másfelől pedig az általánosítás, a *synthesis* adja meg jellegét. Az egység kérdése attól függ, hogy létezik-e oly momentum, mely a két tudománycsoportnak közös eleme, az igazságkeresés ezen kettős irányának egységes alapja?

Ez a momentum *Paul Janet* szerint a gondolkodás. A gondolkodásnak valóban kettős jellege van: 1. önmagát tudja és önmagára visszatérhet, s 2. képes összekötni, összekapcsolni és általánosítani, tehát *synthesis*.

A philosophia ezek szerint — mondja a francia bölcselő — *a gondolat gondolata*. Ebben különbözik más tudományoktól. A tudomány a külvilágot gondolja, a philosophia a külvilág gondolatát gondolja. A tudomány objectív, a philosophia subjectív, legalább közvetlenül, mert közvetve az is objectív.

Megpróbálva e formula szerint osztályozni a philosophiai rendszereket, *Paul Janet* következő eredményekre jut.

A létra legalsó fokán a materialismus áll. A materialismusnak is, mint minden rendszernek, a gondolat gondolata a tárgya, de ő nem képes a gondolatot önmagában gondolni, csak anyagi substratumban bírja megragadni. Mert a gondolatot egyszerű funkcióvá degradálni annyi, mint azzá tenni, a mihez semmi köze. Minő viszony állhatna fenn az öntudat ténye és a kerek vagy szögletes forma, az egyenesvonalú vagy körmozgás közt? A materialismus a philosophálás első kísérlete, de még nem bontakozott ki teljesen a külső világból, nem vet számot az öntudattal, tehát legtávolabb is áll a philosophia voltaképeni tárgyától, a gondolat gondolatától.